

Selim Hilmi Özkan, *Sicill-î Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Bürokrasisinde Alâiyeli Memurlar (1879-1909)*, Alanya Ticaret Odası Yayınları, Alanya, 2014, 112 s.

Son yıllarda yerel tarih ve şehir tarihçiliği ile ilgili birçok eser yayınlanmaktadır. Bu eserlerin yayınlanması Türk tarihinin bir bütün olarak anlaşılmasına daha iyi katkı sağlayacaktır. İncelemiş olduğumuz bu eserde hem bir yerel tarih çalışması hem de bir şehre ruh verenlerin önemli şahsiyetler olduğunu düşünürsek bu açıdan da şehircilik tarihi çalışması olarak değerlendirilebilir. Eserin onsozundan bir paragrafı cümleli devam ettirmek istiyorum. “Alâiye kadim Türk tarihinin önemli bir parçasıdır. Daha Selçuklular döneminde Türk hâkimiyetine giren bu topraklar Selçuklu, Osmanlı ve son olarak cumhuriyetin izlerini üzerinde taşımaktadır. Eskiden başlayarak yeniye doğru bu izleri ve değerleri gelecek kuşaklara aktarmak bizim en önemli vazifelerimiz arasındadır. Gelecek nesiller bu değerler sayesinde daha zinde olacaklardır.” diyerek cümlelerini sürdürür. Aynı şekilde yazar eserinin önsözünde “Medeniyetler ve kültürler tarihi değerler üzerinde yükselmektedirler. Bir millet kültürünü ve tarihini âtiye taşıyabilirse o millet devamlı olma şansını yakalayabilecektir. Eğer bir millet tarihinden ve kültüründen uzaklaşır ise yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır.” şeklinde devam eder. Bu açıdan bu eserin özelde yerel tarihçiliğimiz başta olmak üzere genelde ise Türk tarihi ve Osmanlı tarihi çalışmalaina önemli bir katkı sağlayacağını düşünmekteyim.

Bu çalışmada yazar; yine yazarın kendi ifadesi ile Torosların eteğinde kurulan, Ak Denizin mavi sularına dantel dantel geçmişin izlerini bırakan şirin mi şirin Alanya nam-ı diğer Alâiye'nin yetiştirmiş olduğu ve Osmanlı bürokrasisinde hizmet ederek sicil kayıtlarına geçebilmiş abide şahsiyetlerin kısa hayat hikâyelerini incelemeye çalışmıştır. Köy, kasaba ve şehirlerde yetişen şahsiyetler oralara kendi damgalarını vurmaktadırlar. Adeta şehir, kasaba ve köylere ruh vermektedirler. Sadece birer yapı yiginiinden meydana gelen kentler bu kişiler sayesinde gelecek ile geçmiş arasında bağ kurabilmektedirler.

Osmanlı devletinin belki de en başarılı olduğu alanlardan birisi de eğitim öğretim alanında çağını aşan uygulamalara imza atmasıdır. Alanya da bu başarıda kendine düşen payı fazlası ile yerine getirmiş olmalı ki yazar bu mütavazi eserinde bundan övgü ile bahsetmektedir. Yazarın ifadesi ile “...Osmanlı'nın son dönemlerinde Anadolu toprakları başta olmak üzere Osmanlı'nın egemen olduğu coğrafyada hizmet etmiş yüzlerce Alanyalı şahsiyet mevcuttur. Bunlar içerisinde sadece sicil kayıtlarında kendine yer bulabilmiş 43 memurun hayatı incelenmiştir. Çalışmada Memurların biyografileri sicil kayıtlarındaki

metne sadık kalmak şartı ile günümüzü Türkçesi ile açıklamalı şekilde aktarılmıştır. Ayrıca biyografiler verilmeden önce memurların doğum tarihleri ve aile durumları, eğitim durumları, görev yerleri ve maaşları hakkında geniş bir değerlendirmeye yer verilmiştir.” Bu sekli ile çalışma benzer çalışmalardan farklılık göstermektedir. Yine benzer eserlerden farklı olarak eserde memurların almış oldukları maaşlar dönemin fiyatları ile oranlanarak memurların yaşam standartları hakkında da bir izah yapılmıştır. Diğer buna benzer çalışmalarda bu değerlendirmeyi tam anlamı ile görememekteyiz. Eser çok küçük bir çalışma olmasına rağmen bu değerlendirmeye yer verilmesi esere bir ayrıcalık katmaktadır.

Eserin giriş kısmında diğer çalışmalarda da olduğu gibi Sicill-i Ahvâl Komisyonu’nun kurulması ve Osmani Devletinin içinde bulunduğu durum kısaca izah edilmeye çalışılmıştır. Kısaca bu kısmı eserden alıntı yaparak burada aktarmak istiyorum. “...Bu düzenlemeler çerçevesinde XIX. yüzyılın sonlarına doğru, yani II. Abdülhamit döneminde yaklaşık olarak 35 bin memur istihdam edildi. Bu durumun bir sonucu devlet idaresinde de kurumsallaşma ve bürokrasi ön plana çıktı. Bu sayede devlet idaresi daha fazla merkeziyetçi bir görünüm kazanması ile birlikte memur istihdamı konusunda bir takım köklü değişiklikler de yapıldı. Bu değişikliklerden biri de memurların tercüme-i hâli niteliğindeki sicil kayıtlarının tutulmasıdır. Bu amaçla 6 Şubat 1879’da Sicill-i Ahvâl Komisyonu kuruldu. Kurulan bu komisyon Arif Paşa’nın Cağaloğlu’ndaki konağında toplanarak işe başladı. Gerekli kanuni düzenlemeler yapıldıktan sonra komisyonun masrafları için ödenek ayrıldı. Bastırılan Tercüme-i hal varakalarının nasıl doldurulacağı konusunda komisyon bilgilendirildi. Sicill-i ahvâl komisyonu şer’iyye, askeriye ve zaptiye personeli dışında kalan dâhiliye, mülkiye, adliye ve maliyede görevli vekiller, vezirler ve diğer memurların doğru ve ayrıntılı biyografik sicillerini tuttu. Ahmed Cevad Paşa’nın sadareti sırasında 8 Temmuz 1894 tarihinde, Sicill-i ahvâl komisyonunun bağımsız şekilde hareket etmesi ve daimi olması için ferman çıkarılmıştır.

Komisyon, 1896’da Memûrîn-i Mülkiye Komisyonu’na dönüştürüldü. Bu komisyon, 1908’den sonra Sicill-i Ahvâl İdaresi adı altında Osmanlı Devleti’nin yıkılışına kadar varlığını sürdürmüştür. Komisyon çalışmaları sonucunda 201 adet defterde 92.137 devlet memurunun bilgileri Sicill-i Ahvâl Defterlerine kaydedilerek her memura birer sicil belgesi tanzim edilmiştir. Ancak bu sayının gerçeği yansıtmadığı düşünülmektedir. Çünkü memurların defterlerde farklı isimlerle mükerrer kaydedildikleri, ya da başka bir sayfaya yapılan zeyillerin de bu sayıya dâhil edildiği düşünüldüğü zaman bu sayının yaklaşık 52.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Memurlar tarafından doldurulan ve ilgili birimler tarafından da onaylanan bu sicil kayıtlarında memurun adı ve unvanı, doğum tarihi ve yeri, baba adı, babasının mesleği ve mensup olduğu sülale, etnik kökeni, eğitim durumu, bildiği yabancı diller, göreve başlayış ve ayrılış tarihleri, görev yeri ve görev yaptığı yerler, ayrıca görev yaptığı birimler, görevinden istifa ya da görevden alınma sebepleri, liyakat ve ehliyet durumu, memuriyeti boyunca aldığı maaşlar, aldığı

terfiler ve ödüller, haklarında yapılan inceleme ve soruşturmalarla ilgili daha birçok bilgileri bu defterlerde bulmak mümkündür.

Birinci bölümde Alanya'nın coğrafi özellikleri ve iklimi üzerinde kısa bir tarihi bilgi verilmiştir. Bölgedeki ilk yerleşmeler hakkında kısa bir tarihi bilgi verildikten sonra tarih öncesinden şehirleşmenin başladığı döneme kadar bilgi aktarılmıştır. Birinci kısımda Alaiye'nin fethi ve Selçuklular döneminde Alanya'nın idari yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Alanya'nın önemine binaen Selçuklular döneminde şehrin önem kazanması üzerinde de durulmuştur. Yine eserde bu kısım su şekilde izah edilmektedir. "...Anadolu Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad, tahta geçmesinden iki sene sonra iklimi, suyu ve yaylaları çok güzel olan Coracesium(Alâiye-Alanya)'u fethetmeye karar verir. Burayı fethetmek istemesindeki diğer bir sebep, Akdeniz sahillerini tamamen Selçuklu kontrolüne almaktır. Çünkü bu dönemde Antalya ve çevresi ile birlikte Batı Anadolu, uluslararası pazarların merkezi durumuna gelmişti. Alâiye'nin fethi ise bu pazarlara güç katacak nitelikteydi. Bu durumun farkında olan Alaeddin Keykubad, gerekli hazırlıkları tamamladıktan sonra karadan ve denizden Coracesium(Alâiye)'u kuşattı. Şehrin fetih şekli ve tarihi tartışmalı da olsa Coracesium(Alâiye) iki aylık bir kuşatmadan sonra 1221 yılında Selçuklu hâkimiyetine girdi. Şehrin Selçuklu hâkimiyetine girmesi ile birlikte Selçuklular uluslararası ticarete hem güç kazanmış oldular hem de bu fetih ile birlikte Akdeniz ve Karadeniz'de liman kentlerine sahip olan Selçuklular ülkenin ekonomik gücünün daha canlı olmasına katkı sağlamışlardır."

Selçuklu Devleti'nin 1243 Köseadağ savaşı sonrası zayıflayıp Anadolu'nun İlhanlı nüfuzuna girmeye başlaması ile Anadolu'da yer yer beylikler ortaya çıkmaya başlaması sonrası Alanya Karamanoğulları, Hamitoğulları, Tekeoğulları'nın egemenliğine girmiştir. Bir ara bölgede "Alâiye Beyliği" adi altında bir de beylik kurulmuştur. Alaiye 1471 yılında da Osmanlı egemenliğine girmiştir. Eserin birinci bölümünde Alanya'nın idari yapılanması üzerinde eserin hacmi ile orantılı yeterli bir bilgi aktarılmıştır. Bunun dışında Alanya'nın sancak olarak geçirmiş olduğu değişim izah edilmeye çalışılmıştır. Aslında eser iki ana kısımda oluşuyor desek yerinde olur. Birinci bölüm kısa bir Alanya tarihi ikinci ve üçüncü bölüm ise memurların biyografileri ve değerlendirmesi şeklindedir.

Eserin ikinci bölümünde yazar esas kitabın ana konusunu teşkil edecek olan, Sicill-i Ahvâl Defterlerine kayıtlı 92.137 memur içerisinde, Osmanlı merkez ve taşra teşkilatında Alâiye doğumlu 43 memurun biyografilerini incelemiştir. Yine eserden bu kısmı aktararak değerlendirmemizi yapmaya çalışalım. "...Sicil kayıtlarına göre 43 memurun doğum tarihleri 1829 ile 1890 arasında değişmektedir. Doğum tarihlerine göre ilk memur Müderris Mustafa Efendi'nin oğlu İbrahim Edhem Efendi, son memur ise yine büyük bir tevafuk olmalı ki Osman Efendi'nin oğlu İbrahim Edhem Efendi'dir. Eserdeki bilgilerden Alâiye'li kırk üç memurdan yirmi tanesinin baba mesleği ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Mesleği kayıt edilen memurların babalarına ait meslek grupları ise şu şekildedir. Memurlardan beş tanesinin babası müderris ve eğitimci, dört tanesinin esnaf ve tüccar, üç tanesinin kadı veya mahkeme azası, dört tanesinin askeri

sınıf, iki tanesinin kâtip, üç tanesinin naip, bir tanesinin şeyh ve bir tanesinin babası da posta ve telgraf müdürü olarak görev yapmıştır. Eserde memurların baba lakapları ile ilgili bilgi mevcuttur. Memurları babalarının lakapları genellikle “ağa” ve “efendi” olarak kayıtlara geçmiştir. Sicil kayıtlarındaki bilgilerden memurların genellikle orta sınıf kimselerin çocukları oldukları anlaşılmaktadır.”

Eserde, memurların sicil dosyalarında onların eğitim durumları ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Osmanlı merkez ve taşra teşkilatında görev alan Alâiye’li memurların tamamı ilköğrenimlerini dönemin ilkokulu/ilköğretimi olarak adlandırılan sıbyân (mahalle) / ibtidâi mekteplerinde tamamlamışlardır. Bu mekteplerde memurların aldıkları eğitime baktığımız zaman genellikle ilk dini bilgilerdir. Bu bilgiler belgelerde “*esas-ı İslâmiyet olan mukaddime-i ulûm-ı diniye*”, “*mebâdi-i ulûm-ı diniye*” şeklinde yansımıştır.

Alâiye’li memurlar bir sıbyân mektebini bitirdikten sonra hemen hemen tamamı bir üst eğitim kurumuna devam etmiştir. Sadece Süleyman Efendi sıbyân mektebinden sonra bir üst eğitim kurumuna devam etmemiştir. Diğer memurlar orta öğretim derecesindeki rüşdiye, medrese ve uzmanlık gerektiren başka bir eğitim kurumuna devam etmiştir. Mesela memurlardan Mahmud Ağâh Efendi ve Ali Ata Efendi medrese eğitimlerinden sonra mülkiyeye de devam etmişlerdir. Hasan Hakkı Efendi Konya ve Mısır el-Ezher’de ilave eğitim almıştır. Mehmed Seyyid Efendi, Mehmed Sadık Efendi ve Ahmed Selahaddin Efendi dönemin modern anlamda hukuk adamlarının yetiştirildiği Mekteb-i Nüvvâb’a devam etmişlerdir. Memurlardan Fahreddin Efendi tıp eğitimi almıştır. Musevi milletinden olan Samuel Efendi’de hukuk eğitimi almıştır.

Memurların bazılarının eğitimlerinin tamamını veya bir kısmını Alâiye dışında devam ettiklerini görmekteyiz. Mesela Ali Ata Efendi, Veli Sabri Efendi, Mehmed Seyyid Efendi, Mehmed Sadık Efendi, Ahmed Selahaddin Efendi, Fahreddin Efendi, Mehmed Esad Efendi, Ahmet Talat Efendi, Mehmed Zahid Efendi ve Ahmed Nazif Efendi eğitimlerini İstanbul’da tamamlamışlardır. Hasan Hakkı Efendi eğitimini Mısır ve Konya’da; Ahmed Nazif Efendi Konya’da; Mehmed Eşref Efendi ile Samuel Efendi Rodos’ta tamamlamışlardır. Memurlardan Mehmed Kamil Efendi, Mehmed Arif Efendi, Abdullah Nâfiz Efendi, Ali Şevki Efendi, Mehmed Sadık Efendi ve Ahmed Selahaddin Efendi hususi hocalardan da çeşitli dersler almışlardır.

Sicil dosyalarında memurların başarı ve başarısızlık durumları ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Bunlardan Mahmud Ağâh Efendi mülkiyede *mertebe-i ûla* ile Ahmed Rüşdi Efendi’de rüşdiyeden *orta derece* ile şahadetname almıştır. Samuel Efendi’de hukuk mektebinden *âlâ* dereceyle mezun olmuştur. Mehmed Zahid Efendi mülkiyeden *âlâ* dereceye yakın şahadetname almıştır. Ahmed Nazif Efendi Konya idadi mülkiyeden *aliyy’ül âlâ* derece ile mezun olmuştur. Memurlardan Mehmed Fahreddin Efendi ise rüşdiyeye devam etmiş fakat buradan diploma alamamıştır. Mehmed Esad Efendi de

İstanbul İdadisinde 3. sınıfa kadar okumuş fakat sene sonu sınavlarında başarısız olduğu için okuldan tasdikname ile ayrılmıştır.

Sibyân mektebinden sonra medrese eğitimine devam eden memurlar medresede geleneksel eğitim olarak adlandırılan “*ulûm-ı âliye*” yani Arapça (Sarf ve Nahiv, Molla Cami’), Farsça, Şerh-i Akaid dersleriyle İlm-i Hesap, Gülistan kitaplarını tahsili ile birlikte rik’a yazısını öğrenmişlerdir. Okullardan mezun olan memurların Türkçenin dışında bildikleri diller de belgelerde bulunmaktadır. Bu durum için “*Arabî ve Farisî’ye aşına*”, “*Arabî ve Farisî tekellüm ve kitâbet eder*” ifadeleri kullanılmaktadır. Tüm memurların Türkçe bildiğini varsaysak da sicil kayıtlarında Türkçe okuyup yazabilmektedir. Türkçe okuyabilmektedir. Türkçe yazabilmektedir şeklinde her memur için farklı farklı ifadeler kullanılmıştır.

İncelemiş olduğumuz 43 memurdan 6 tanesi en az bir yabancı dil bilmektedir. Bu memurlardan üç tanesi de iki yabancı dil bilmektedir. Memurların bildikleri yabancı diller Arapça, Farsça, Fransızca ve İspanyolcadır. Bilhassa hariciyeden çalışan memurların Fransızca bilmeleri gerekmektedir. Eserde memurların ilk göreve başladıkları yerlerden başlamak üzere görev yaptıkları yerler hem değerlendirme olarak hem de tablo şeklinde aktarılmıştır. Bu durumda esere bir ayrıcalık katmaktadır. Yine memurların görev yaptıkları kurumlar tek tek tasnife tabi tutulmuştur. İncelemiş olduğumuz eserin belki en dikkate çarpan kısmı bu kişimdir. Çünkü diğer benzer eserlerden farklı olarak geniş bir değerlendirmeye yer verilmiştir. Yazar eserinde memurların aldıkları maaşlar ile yaşam standartları arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır. Eserden kısaca bir aktarma yapmak gerekirse “...*Elbette Alâiye’li memurların almış oldukları bu maaşların ne anlama geldiğini iyi anlayabilmek için XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devletindeki geçim standartları hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bugün için elimizdeki en iyi veriler, aylık işçi ücretlerinin 1870’lerin başında 250 kuruş, 1908 dolayında da 350 kuruş kadar olduğunu göstermektedir. Mesela 1911 yılında vilayet maarif müdürlüğü Maarif Nezaretine sunmuş olduğu bir arzında Ortahisar kazası gayr-i Müslim mektebi iptidai mualliminin maaşını 150 kuruş olarak belirtmiştir. 1914’lü yıllarda orta düzeyde bir memurun bütçesi 235,25 kuruş olarak verilmiştir. Bu hazırlanan bütçeye tütün, ulaşım ve konaklama giderleri ilave edilmemiştir. Aynı yıllarda İstanbul Ticaret Odası tarafından hazırlanan başka bir bütçe, orta halli bir ailenin bütçesini 945 kuruş olarak vermiştir. Bu bütçeye 150 kuruş kira bedeli dâhil edilmiş fakat tütün ve ulaşım giderleri ilave edilmemiştir. Bir Düyun-ı Umumiye yetkilisi 1906 yılında taşrada çalışan bir memurun maaşının en az 400 kuruş olması gerektiğini ifade etmiştir. 1902 yılında ise emekli olan bir Osmanlı memurunun 5 liraya yani 540 kuruşa geçinebileceği ifade edilmektedir.*

Yapılan bazı araştırmalar, 1.890’lı yıllarda memurların geçim standardının 1.000 kuruş civarında olduğunu ifade etmektedirler. Bu miktarı göz önüne aldığımızda Alâiye’li memurların büyük bir kısmının ortalamada 1.000 kuruşun altında maaş aldıklarını görmekteyiz. Bin kuruş ve üzerinde maaş alan memur sayısı 8’dir. Geri kalan memurların tamamı 1.000 kuruşun altında maaş almışlardır. 1912 yılında hazırlanan bir raporda Hariciye Nezaretinin nitelikli memur

SİCİLL-İ AHVÂL DEFTERLERİNE GÖRE OSMANLI BÜROKRASİNDE ALÂİYELİ
MEMURLAR (1879-1909)

istihdamı için maaşların en az 1.500-2.000 kuruş arasında olması gerektiğini ifade etmektedir. Başka bir kurumun genel müdürü, emrinde çalışanların 800-1.000, 1.000-1.200, 1.200-1500 ve 1.500-2.500 kuruşluk maaşlara göre istihdamını savunmaktadır.

Memurların yaşam standartlarını anlayabilmek için dönemin fiyatlarını bilmek gerekli. Bunun için memurların yaşadıkları veya emekli oldukları dönemdeki Alanya'daki ve çalışmış oldukları yerlerdeki fiyatlar kısaca bir göz atalım. XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında 1 kıyye pirinç 2 kuruş, 1 kıyye et 5 kuruş, 1 kilo zeytinyağı 6 kuruş, 1 kıyye üzüm 2 kuruş, 1 kıyye şeker 3 kuruş civarındadır. O gün ortalama memur maaşının 569 kuruş aldığını düşünür isek bir memur bir aylık maaşı ile 144 kg et alabilmektedir. Bugün(2014) ise bir memur bir aylık maaşı ile 80 ile 100 kg civarında et alabilmektedir. O dönemde en düşük memurun veya tahmin edilen işçi maaşı üzerinden bir hesaplama yapacak olursak. [en düşük memurun 250-300 kuruş maaş aldığını düşünelim] 300 kuruş maaş alan bir memur aylık kazancı ile 76 kg et alabilmektedir. O dönemde hemen hemen tüm memurlar memuriyetlerin bir döneminde 250 kuruş maaşın üzerine çıkmışlardır. Tabi ki bu değerlendirmeler sadece o dönemki memurların hayat şartlarını ortaya koymak için bir örnek niteliğindedir. Farklı bölgeden örnek vermek gerekirse 1872 yılında Göynükte bir koyun 30 kuruş civarındadır. Bir memur XIX. yüzyılın sonlarında ortalama 10 ile 15 civarında koyun alabilmektedir. 2014 Yılında bir memur ise ancak 5-6 koyun alabilmektedir. 1872 yılında 1.000 kuruş maaş alan bir memur 33 adet koyun alabilmektedir. Bugün (2014) ise 5.000 TL maaş alan bir memur ancak 12-13 adet koyun alabilmektedir. Aynı dönemde Göynükte inek ve dananın fiyatı 100-110 kuruşa arasındadır.

XIX. yüzyılın sonlarında kaza müdürlüğü yapan bir kimse veya 1.000 kuruşun üzerinde maaş alan bir kimse bu dönemde bir aylık maaşı ile konut sahibi olabilmektedir. Aynı dönemde nitelikli bir memur ortalama 1.000 kuruşun üzerinde maaş alabilmiştir.”

Eserin son bölümünde ise memurların ayrıntılı biyografileri yer almaktadır. Sonuç olarak Eser Osmanlı bürokrasisinde görev yapmış kırk üç Alanyalı memurla ilgili olarak ayrıntılı bilgi verilmiştir. Memurların mesleklerine ve maaşlarına bakılmak suretiyle ilgili zaman diliminde memurların çalışmış oldukları yerlerin sosyal ve ekonomik düzeni ve memurların içinde bulunduğu geçim şartlarına da ulaşmak mümkündür. Sicil kayıtlarındaki bilgilerden memurların daha çok orta sınıf ve alt gelir grubundan geldikleri de söylenebilir.